

Bartosz Mickiewicz*

**WYBRANE OPINIE ROLNIKÓW Z TERENU POLSKI
PÓŁNOCNO-ZACHODNIEJ NA TEMAT WDRAŻANIA
I FUNKCJONOWANIA PROGRAMÓW ROLNOŚRODOWISKOWYCH
W ICH GOSPODARSTWACH**

**CHOSEN OPINIONS OF FARMERS FROM NORTH-WEST REGION
OF POLAND ABOUT IMPLEMENTATION AND FUNCTIONING
OF AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAMS IN THEIR FARMS**

Słowa kluczowe: programy rolnośrodowiskowe, rolnictwo, obszary wiejskie, działania pro-ekologiczne, rozwój zrównoważony.

Key words: agri-environmental programs, agriculture, rural areas, pro-ecological activities, sustainable development.

Nowadays agriculture causes creation and preservation of wide range of semi-natural habitats and rural landscape which are characterized by environmental biodiversity and which support diversified local societies. Rural Areas Development Program (RADP) 2004–2006 and RADP 2007–2013 have introduced instruments concerning areas of agricultural use, establishing to area payments in annual dimension (agri-environmental programs, less favoured areas, foresting of arable land or earlier retirements). The agri-environmental programs are the most important activities of Rural Areas Development Program with big potential of affect to environment and rural sphere.

The paper presents chosen opinions of farmers about factors and barriers of implementation and functioning of agri-environmental programs in their farms located in north-west region of Poland. The realized research presented that the most chosen packets of agri-environmental programs were those ones, which did not require additional financial cost for farmers or make limitations in agricultural production. In respondents' opinions there are too many requirements in the whole agri-environmental program. They pointed necessity of preparation of many multi pages and complicated documents and fulfill difficult formal requirements.

* **Dr inż. Bartosz Mickiewicz – Katedra Ekonomii Środowiska i Agrobiznesu, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin; tel.: 91 449 69 60; e-mail: bmickiewicz@zut.edu.pl**

1. WPROWADZENIE

Rolnictwo zagospodarowuje znaczną część terytorium Unii Europejskiej¹, przez co odgrywa istotną rolę w ochronie wspólnotowych zasobów środowiska przyrodniczego. W ciągu wieków rolnictwo przyczyniało się do tworzenia i zachowania wielu półnaturalnych siedlisk i krajobrazów wiejskich, które charakteryzuje różnorodność przyrodnicza i które wspierają zróżnicowane społeczności wiejskie [Rozporządzenie Rady... 2003]. W ramach reformy z 2003 r. podjęto kwestię włączenia problematyki środowiskowej do Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Wzmocniono wiele środków oraz działań spełniających wymogi ochrony zasobów środowiska przyrodniczego zarówno w pierwszym filarze (polityka rynkowa i dochodowa), jak i w drugim (polityka rozwoju obszarów wiejskich). Środki podejmowane w ramach pierwszego filaru obejmują przede wszystkim oddzielenie płatności od produkcji, obowiązkową wzajemną zgodność (*cross-compliance*) oraz modulację. Oddzielenie większości płatności bezpośrednich od produkcji powoduje zmniejszenie atrakcyjności bodźców zachęcających do produkcji intensywnej, która zwiększa zagrożenia środowiska naturalnego.

Wzajemna zgodność oznacza, że przyznanie pełnej kwoty płatności bezpośrednich zależy od przestrzegania licznych ustawowych wymogów dotyczących zarządzania w całym gospodarstwie rolnym, w tym norm środowiskowych. Na beneficjentach płatności bezpośrednich spoczywa także obowiązek utrzymania całego obszaru rolniczego w dobrym stanie rolniczym i ekologicznym. Modulacja umożliwia przeniesienie wsparcia z pierwszego do drugiego filaru, co może doprowadzić do zwiększenia budżetu dostępnego na realizację działań rolnośrodowiskowych [Rozporządzenie Rady... 2003].

W krajach europejskich o wysokim poziomie produkcji rolniczej nowoczesne zagospodarowanie terenów wiejskich jest ujęte w całościowe projekty, których realizacja ma na celu kształtowanie, ulepszanie i zrównoważony rozwój terenów wiejskich [Rajda 2005]. Pozytywne oddziaływanie rolnictwa na środowisko polega na stosowaniu przyjaznych dla środowiska metod produkcji rolniczej oraz wielofunkcyjnym użytkowaniu przestrzeni rolniczej, poprawiającym krajobraz wiejski przez utrzymywanie sąsiadujących ze sobą różnorodnych ekosystemów [Pijanowski 2006].

Aż do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku nie istniały na terenie Europy właściwie żadne podstawy prawne, które regulowałyby kwestie ochrony przyrody na terenach rolniczych, chociaż Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej (*Common Agricultural Policy* – CAP) została ustanowiona w Traktacie Rzymskim w 1957 roku, a w dokumencie tym wprowadzono również prawo ochrony środowiska, jako podstawę prawodawstwa w zakresie ochrony środowiska naturalnego [Kucharska 2005].

W programach rozwoju obszarów wiejskich (PROW) wprowadzono dwa rodzaje instrumentów (środków). Pierwszy rodzaj środków, nazywanych – *non-accompanying measures* (środki strukturalne), oferuje połączenie płatności z rozwojem specyficznych programów

¹ Ponad 40% powierzchni 25 państw Unii Europejskiej stanowią użytki rolne.

mających na celu aktywizację (wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, wsparcie dla młodych rolników, szkolenia, przetwórstwo i marketing). Drugi rodzaj środków, nazywanych – *accompanying measures* (środki towarzyszące), związanych z obszarem rolniczego użytkowania, nawiązuje do płatności obszarowych w wymiarze rocznym (programy rolnośrodowiskowe, obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), zalesianie gruntów rolnych, czy wcześniejsze emerytury) [Dwyer i in. 2002].

Wdrażanie programów rolnośrodowiskowych w Polsce po akcesji do Unii Europejskiej następuje w dwóch etapach. Pierwszy etap obejmował lata 2004–2006, drugi natomiast, obecnie realizowany lata 2007–2013. Ma to związek z siedmioletnim okresem programowania w Unii Europejskiej.

Krajowy Program Rolnośrodowiskowy (KPR) powstał w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2004–2006, który miał za zadanie realizację celów, priorytetów oraz zasad, na podstawie których wspierane są działania na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Program rolnośrodowiskowy zrealizowany w latach 2004–2006 oraz realizowany w latach 2007–2013, pomimo niewielkiej stosunkowo skali przestrzennej, stanowi jednak jedno z najważniejszych działań PROW o dużym potencjalnym oddziaływaniu na środowisko i krajobraz rolniczy. Wpływ programu na ekstensyfikację produkcji był i jest znaczący, co jest istotne zwłaszcza z punktu widzenia ochrony jakości wód.

Na efekty programu w zakresie ochrony gleb przed erozją nakłada się szereg procesów zachodzących w krajobrazie regulowanych innymi czynnikami zewnętrznymi, utrudniającymi ocenę, niemniej można stwierdzić, że nastąpiła stabilizacja zagrożeń degradacji gleb. W ocenie wpływu na różnorodność biologiczną należy zwrócić uwagę na korzystne preferencyjne lokalizowanie działań (program rolnośrodowiskowy – PRŚ) w obszarach chronionych, takich jak NATURA 2000 [Ewaluacja ex post Planu Rozwoju... 2009].

2. CEL BADAŃ, METODY I MATERIAŁY

Podstawowym celem przeprowadzonych badań było poznanie opinii rolników wdrażających programy rolnośrodowiskowe w swoich gospodarstwach na temat ich funkcjonowania i znaczenia w rozwoju. W pracy skupiono się także na określeniu pozytywnych i negatywnych aspektów uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym, w opinii ankietowanych rolników. Badania zostały wykonane w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki w 2011 r. Badaniami objęto, na podstawie doboru losowego, 375 rolników w Polsce północno-zachodniej (obszar województwa zachodniopomorskiego). Korzystając z pomocy pracowników ośrodków doradztwa rolniczego w Barzkowicach, do próby badawczej wybrano przede wszystkim rolników, którzy uczestniczyli w szkoleniach dotyczących realizacji programu rolnośrodowiskowego i w innych formach aktywnej pomocy doradczej w tym zakresie. W trakcie doboru próby nie uwzględniono podziału na gminy. Uznano, że wytypowana

zbiorowość jest reprezentatywna do przeprowadzenia badań właściwych. Praca jest oparta na podstawie danych empirycznych, uzyskanych podczas badań terenowych o charakterze interdyscyplinarnym (ekonomicznym, socjologicznym, rolniczym). W pracy wykorzystano również dane Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, ośrodków doradztwa rolniczego itp.

3. WYNIKI BADAŃ

Jak wynika z przeprowadzonych badań, zdecydowana większość respondentów (68,0%) posiadała gospodarstwa w strefach priorytetowych, zajmowały one obszar 45 900 ha.

Podstawowym źródłem informacji o programie rolnośrodowiskowym (92,8% beneficjentów) byli pracownicy ośrodków doradztwa rolniczego. Na istotną rolę doradztwa w ogólnie pojętym rozwoju obszarów wiejskich zwraca uwagę Bednarski [2000], który wśród argumentów przemawiających za państwową służbą doradczą wymienia:

- 1) dobrą kadrę doradczą, stale udoskonalaną przez udział w różnego rodzaju formach edukacyjnych;
- 2) dobrze wyposażoną bazę dydaktyczno-szkoleniową;
- 3) wypracowane metody współpracy z nauką ułatwiające wdrażanie nowych rozwiązań i wyników badań;
- 4) akceptowane przez rolników formy i metody doradztwa;
- 5) niekomercyjny charakter działania;
- 6) wysoka jakość usług doradczych, wynikająca z systematycznego podnoszenia poziomu wiedzy fachowej i merytorycznej współpracy z placówkami naukowymi.

Rola ośrodków doradztwa rolniczego w promowaniu programów związanych z ochroną środowiska jest różnie postrzegana przez autorów poświęconych temu zagadnieniu publikacji. Z jednej strony, jak twierdzą Zawisza i Kentzer [2004], jedną z ról doradztwa jest wspieranie zrównoważonego rozwoju. Wynikiem tego powinien być stan, w którym społeczność wiejska postrzega siebie jako część systemu biologicznego. W tym celu konieczne jest przygotowanie programów edukacyjnych, które wzbogacą wiedzę środowiskową rolników i będą stymulować ich postawy etyczne. Na kolejnych miejscach rolnicy wymienili osoby z najbliższego otoczenia (22%) oraz prasę fachową (19,2%).

Podstawowe motywy, którymi kierowali się właściciele gospodarstw rolnych przystępujący do programu rolnośrodowiskowego, przedstawiono w tabeli 1. Otrzymane wyniki potwierdzają, że najskuteczniejszą metodą, która skłania społeczności zamieszkujące obszary wiejskie, w tym właścicieli gospodarstw rolnych, do podejmowania działań związanych z ochroną środowiska, jest stworzenie systemu gratyfikacji finansowej. Motywy związane z pozyskaniem dodatkowych środków finansowych wskazało ponad 73% beneficjentów programu rolnośrodowiskowego. Kolejne czynniki wpływające na decyzje respondentów były znacznie mniej istotne. Na ochronę przyrody, jako motyw przystąpienia do programu, wskazało zaledwie 9,5% ba-

danych, namowa doradcy była istotna dla 8,9% (tab. 1). Powyższą tendencję potwierdza Brodziński [2008]. Badani przez niego doradcy, zajmujący się programem rolnośrodowiskowym byli zdania, że najważniejszym motywem, który skłania rolników do udziału w programach, jest możliwość uzyskania relatywnie wysokiego wsparcia finansowego. Zdaniem doradców, największym zainteresowaniem beneficjentów programu cieszą się te pakiety, które gwarantują uzyskanie wysokiego dochodu przy jak najmniejszych nakładach własnych.

Tabela 1. Motywy przystąpienia do programu rolnośrodowiskowego

Table 1. Motives of implementation of agri-environmental programs

Wyszczególnienie	Obszar badań	
	n	% respondentów
Pozyskanie środków finansowych	261	69,6
Ochrona przyrody	36	9,6
Namowa doradcy	54	14,4
Położenie gruntów	16	4,3
Namowa osoby z najbliższego otoczenia	10	2,7
Powierzchnia gospodarstwa i sposób gospodarowania	24	6,4
Uprawa ekologiczna (wyższe ceny)	18	4,8
Poprawa wartości gleb	15	4,0
Sam programu	23	6,1
Posiadana wiedza	18	4,8
Brak pracy na lokalnym rynku	17	4,5
Kierunek produkcji	11	2,9
Chęć rozwoju gospodarstwa	5	1,3
Duża ilość informacji	4	1,1
Niska opłacalność dotychczasowej produkcji	6	1,6
Niski poziom nawożenia i stosowania środków ochrony roślin	4	1,1
Choroby w uprawie zbóż	2	0,5

Źródło: Badania własne.

Objaśnienia: n – liczba respondentów.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, beneficjenci programu rolnośrodowiskowego z obszarów objętych badaniami wybierali 6 pakietów spośród 7 dostępnych. Na podkreślenie zasługuje całkowity brak zainteresowania pakietami związanymi z wprowadzaniem stref buforowych oraz z ochroną zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk na i poza obszarami Natura 2000.

Wybór pozostałych sześciu pakietów przez beneficjentów był bardzo zróżnicowany, głównie ze względu na specyfikę obszaru badawczego oraz samych gospodarstw. Największą popularnością wśród beneficjentów cieszył się pakiet ochrona gleb i wód, który wybrała blisko połowa respondentów. Znajduje to również potwierdzenie w tendencjach ogólnokrajowych. Ten pakiet był najczęściej wybieraną opcją w Polsce. Kolejnymi, pod względem popularności były pakiety: zachowanie ekstensywnych łąk (38% respondentów), rolnictwo

ekologiczne (32%) oraz rolnictwo zrównoważone (11,7%). Znacznie mniejszym zainteresowaniem cieszyły się pakiety: utrzymywanie ekstensywnych pastwisk oraz ochrona lokalnych ras zwierząt (tab. 2).

Tabela 2. Pakiety wybierane przez respondentów

Table 2. Packets chosen by respondents

Wyszczególnienie	Obszar badań	
	n	% respondentów
Rolnictwo zrównoważone	34	9,1
Rolnictwo ekologiczne	170	45,3
Utrzymanie łąk ekstensywnych	105	28,0
Utrzymanie pastwisk ekstensywnych	9	2,4
Ochrona gleb i wód	177	47,2
Strefy buforowe	0	0,0
Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich	16	4,3

Źródło: Badania własne.

Objaśnienia: n – liczba respondentów.

Spośród wszystkich barier związanych z funkcjonowaniem programu rolnośrodowiskowego respondenci najczęściej wymieniali zbyt dużo formalności, zwłaszcza w początkowej fazie wdrażania programu (tab. 3). Jest to problem dotyczący nie tylko programu rolnośrodowiskowego, ale ogólnie wszystkich programów unijnych. Na konieczność uproszczenia dokumentacji wskazuje między innymi Piechowicz [2006]. Jego zdaniem bowiem liczba podpisanych umów o finansowanie, a przede wszystkim ilość wypłaconych środków, pozostają daleko w tyle za aktywnością wnioskodawców. Ze względu na zachowanie koniecznych procedur, złożone wnioski podlegają procesom weryfikacji formalnej, ocenie merytorycznej i ekonomiczno-technicznej. W rezultacie część wniosków, która nie spełnia wymogów, jest odrzucana. I choć ostateczna liczba wniosków zakwalifikowanych do zawarcia umów będzie mniejsza niż liczba wniosków złożonych, nie zmienia to faktu, że stan realizacji ocenianych działań jest słaby dla większości z nich [Piechowicz 2006].

Pozostałe bariery i trudności wymieniane przez beneficjentów programów były mniej akcentowane, na co wskazują wyniki badań zamieszczone w tabeli 3.

Tabela 3. Opinia respondentów na temat trudności w początkowej fazie wdrażania programu

Table 3. Respondents' opinions about difficulties in initial phase of program's implementation

Wyszczególnienie	Obszar badań	
	n	% respondentów
1	2	3
Dużo formalności	57	15,2
Brak szczegółowych informacji	5	1,3
Spiętrzenie terminów agrotechnicznych	11	2,9

c.d. tabeli na str 179

c.d. tabeli 3

1	2	3
Konieczność przestawienia produkcji konwencjonalnej na ekologiczną	3	0,8
Brak doświadczenia	8	2,1
Trudności w przygotowaniu wniosku	7	1,9
Plan zasiewów na 5 lat	3	0,8
Przestawienie gospodarstwa, poddanie go kontroli	6	1,6
Duże koszty początkowe	6	1,6
Trudności ze zbytem produktów ekologicznych	6	1,6
Małe gospodarstwo	5	1,3
Rozliczenie całego gospodarstwa	3	0,8
Skłasyfikowanie łąk, pilnowanie terminów	2	0,5
Przystosowanie do wymogów	2	0,5
Zbyt dużo wymogów przy pakiecie rolnictwo zrównoważone	1	0,3
Trudności w nawiązaniu współpracy z jednostką certyfikującą	1	0,3

Źródło: Badania własne.

Objaśnienia: n – liczba respondentów.

Istotnym zagadnieniem było poznanie, jaki rodzaj informacji/umiejętności jest zdaniem respondentów konieczny do prawidłowej realizacji wymagań programu rolnośrodowiskowego. Jak wynika z przeprowadzonych badań najważniejszą kwestią w opinii rolników była pomoc w przygotowywaniu niezbędnych dokumentów oraz sporządzanie planu rolnośrodowiskowego.

Na kolejnych miejscach respondenci wymienili: aktualne przepisy prawne dotyczące programu – 22,4%, informacje o nowych pakietach – 8,3% oraz informacje dotyczące agrotechniki – 5,6% i technologii produkcji, np. w gospodarstwach ekologicznych i zajmujących się hodowlą lokalnych ras zwierząt gospodarskich – 7,5% (tab. 4).

Tabela 4. Opinia respondentów na temat informacji niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania w programie rolnośrodowiskowym

Table 4. Respondents' opinions about necessary information for right functioning in agri-environmental program

Wyszczególnienie	Obszar badań	
	n	% respondentów
1	2	3
Pomoc w sporządzaniu dokumentacji	84	22,4
Aktualne przepisy prawne	65	17,3
Informacje o nowych pakietach	31	8,3
Technologia produkcji	21	5,6
Agrotechnika w gospodarstwach ekologicznych	28	7,5
Informacji o zmianach programu w przyszłości	24	4,4
Terminy składania wniosków	9	2,4
Rynki produktów ekologicznych	12	3,2

c.d. tabeli na str 180

c.d. tabeli 4

1	2	3
Zmiany w PROW 2007–2013	16	4,3
Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej – KDPR	10	2,7
Plan nawozowy	3	0,8
Konsekwencje nieprzestrzegania wymogów po przystąpieniu do programu	1	0,3
Chów zwierząt	3	0,8
Kontrola procesu produkcji	3	0,8
Wszystko	11	2,9
ŻADNYCH	2	0,5

Źródło: Badania własne.

Objaśnienia: n – liczba respondentów.

Bariery związane z funkcjonowaniem programu rolnośrodowiskowego, wymienione przez respondentów, powinny wpłynąć na ich opinię na temat podjętej działalności. Tymczasem, jak wynika z przeprowadzonych badań, zdecydowana większość badanych (97,5%) była zadowolona z faktu przystąpienia do programu rolnośrodowiskowego.

Analiza korelacji rang gamma wykazała wysoce istotną, dodatnią zależność pomiędzy satysfakcją z uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym a startem w tych programach. Pozytywną ocenę nowych działań wystawili przede wszystkim ci rolnicy, którzy swój start w programie zaliczyli do relatywnie łatwych.

Do pozytywnych aspektów uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym, właściciele badanych gospodarstw rolnych zaliczyli w większości (78,4%) pozyskanie dodatkowych środków finansowych. Na podkreślenie zasługuje, że dla prawie 15% respondentów istotne było to, że mogli w ten sposób przyczynić się do polepszenia stanu środowiska naturalnego w ich najbliższym otoczeniu (tab. 5). Jest to szczególnie ważne, ponieważ – jak twierdzi Kłodziński [2001] – stosunek mieszkańców obszarów wiejskich do środowiska ma charakter technokratyczny, sprowadzając je do rangi przedmiotu, który się tylko eksploatuje.

Tabela 5. Opinia respondentów na temat pozytywnych aspektów uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym

Table 5. Respondents' opinions about positive aspects of participation in agri-environmental program

Wyszczególnienie	Obszar badań	
	n	% respondentów
1	2	3
Korzyści finansowe	294	78,4
Ochrona przyrody	56	14,9
Ochrona gleb	40	10,7
Zdobywanie wiedzy, poznawanie przepisów unijnych	1	0,3

c.d. tabeli na str 181

c.d. tabeli 5

1	2	3
Realizacja zainteresowań	18	4,8
Możliwość planowania inwestycji w gospodarstwie	16	4,3
Oszczędność nawozów	11	2,9
Otrzymanie ekocertyfikatu	7	1,9
Uporządkowanie dokumentacji	3	0,8
Uporządkowanie działań	3	0,8
Pomoc w realizacji zamierzeń związanych z agroturystyką	3	0,8
Zmniejszenie liczby zabiegów uprawowych	2	0,5

Źródło: Badania własne.

Objaśnienia: n – liczba respondentów.

Z drugiej strony proekologiczny sposób myślenia jest widoczny w sferze deklaracji znacznej części mieszkańców wsi. Opinie wyrażane w kwestii środowiska dotyczą jednak z reguły ogólnych zagadnień i nie odnoszą się do oceny własnych i sąsiedzkich zachowań [Bołtromiuk 2001]. Potwierdza to również Antoszek [2002], która twierdzi, że mieszkańcy wsi uznają racje ekologiczne werbalnie. W mniejszym natomiast stopniu kierują się nimi w praktyce. Większość jest przekonana, że główny wpływ na zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego ma działalność pozarolnicza. Natomiast chemizacja, usuwanie nieczystości płynnych z gospodarstw korzystających z bieżącej wody, pozbywanie się śmieci, ogrzewanie domu zasilanym węglem itp. nie stanowią dla nich znaczącego powodu do niepokoju. Tylko znikomy procent badanych przyznaje się do osobistego szkody środowiska. Widoczny jest brak uświadomienia na temat odpowiedzialności każdego człowieka za stan środowiska. Dość powszechne jest też niedostrzeganie przez mieszkańców zmian w środowisku przyrodniczym. Niepokojąco niski jest poziom wiedzy ekologicznej. Rozbieżność pomiędzy wartościami i działaniami deklarowanymi a działaniami realizowanymi jest bardzo duża [Antoszek 2002].

Jak stwierdzono wcześniej, tylko nieliczni beneficjenci programu rolnośrodowiskowego byli zdania, że program nie spełnił ich oczekiwań. Do najważniejszych, negatywnych stron zaliczyli przede wszystkim zbyt skomplikowane procedury związane z przystąpieniem do programu rolnośrodowiskowego – PRŚ (zbyt duża liczba dokumentów, które badani byli zobligowani przygotować) – 1,3% ankietowanych oraz nieterminowe wpływy środków finansowych na konto (1,9%).

Podobne tendencje zauważyli Tederko i in. [2000], na podstawie obserwacji poczynionych w trakcie pilotażowego wdrażania programu w Wigierskim, Biebrzańskim i Narwiańskim Parku Narodowym oraz Brodnickim Parku Krajobrazowym. Według tych autorów zainteresowanie rolników programem było zaskakująco duże. Problemem okazały się jednak niewystarczające – zdaniem zainteresowanych – stawki dopłat, jak również trudności z wypełnieniem zaleceń.

4. PODSUMOWANIE

Programy rolnośrodowiskowe są obowiązkowe dla wszystkich państw członkowskich Unii ze względu na ich duże znaczenie w realizacji ochrony przyrody. Pomagają we wdrażaniu europejskiej sieci Natura 2000. Mają za zadanie zapewnienie integracji rozwoju gospodarki rolnej z ochroną środowiska poprzez maksymalizację pozytywnych efektów działalności rolniczej i minimalizację jej negatywnych skutków. Z drugiej strony, przede wszystkim poprzez zachętę finansową, mają kształtować racjonalne postawy rolników w stosunku do otaczającego ich środowiska i uczyć zasad zrównoważonego gospodarowania w gospodarstwach.

Do najważniejszych motywów, którymi kierowali się respondenci przystępując do programu rolnośrodowiskowego należała możliwość pozyskania (w wielu wypadkach w łatwy sposób) dodatkowych środków finansowych. Motywy pozaekonomiczne były wskazywane już zdecydowanie rzadziej. Należały do nich przede wszystkim świadomość konieczności ochrony środowiska oraz sugestia doradcy lub osób z najbliższego otoczenia. W tych dwóch ostatnich przypadkach, przeważającym argumentem były najprawdopodobniej również kwestie finansowe.

W okresie prowadzenia badań terenowych polski program rolnośrodowiskowy składał się z 7 pakietów. W przypadku respondentów, wybór pakietów był zróżnicowany w zależności od obszaru badawczego oraz typu gospodarstw. Najczęściej wybieraną opcją była ochrona gleb i wód. Mniejszym zainteresowaniem cieszyły się: zachowanie ekstensywnych łąk, rolnictwo ekologiczne oraz rolnictwo zrównoważone.

Tylko nieliczni właściciele badanych gospodarstw rolnych decydowali się na pakiety związane z utrzymaniem ekstensywnych pastwisk oraz ochroną lokalnych ras zwierząt. Przeprowadzone badania dowiodły, że najważniejszym motywem wyboru pakietu była wysokość dopłat oraz poziom trudności w wypełnieniu wymogów określonych dla danego pakietu.

5. WNIOSKI

Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Program rolnośrodowiskowy jest obecnie jednym z najważniejszych i jak pokazują wyniki przeprowadzonych badań, najskuteczniejszych instrumentów polityki ekologicznej Unii Europejskiej, stworzonych w celu ochrony środowiska naturalnego na obszarach użytkowanych rolniczo. Oprócz efektów bezpośrednio związanych z poprawą stanu środowiska, programy rolnośrodowiskowe spełniają również istotną funkcję edukacyjną. Ich wdrażanie przyczynia się do m.in. upowszechniania zasad dobrej praktyki rolnej oraz podnoszenia poziomu świadomości ekologicznej ludności wiejskiej.
2. Przeprowadzone badania wykazały, że spośród wszystkich pakietów składających się na program rolnośrodowiskowy, najczęściej wybierane są te, które nie wiążą się

z koniecznością ponoszenia dodatkowych nakładów finansowych lub wprowadzania mniejszych lub większych ograniczeń w prowadzonej działalności. Konieczna jest zatem zmiana systemu płatności w ramach poszczególnych pakietów. Zwiększeniu muszą ulec stawki przypisane do najrzadziej wybieranych (ze względu na uwarunkowania formalne oraz trudności w realizacji), ale niezwykle ważnych z przyrodniczego punktu widzenia pakietów, takich jak ochrona zagrożonych gatunków ptaków na i poza obszarami Natura 2000 oraz tworzenie stref buforowych.

3. Zdaniem beneficjentów cały program rolnośrodowiskowy obciążony jest zbyt dużymi wymogami. Należy do nich przede wszystkim konieczność przygotowania wielu, często obszernych i skomplikowanych dokumentów, oraz spełnienie trudnych w odniesieniu do niektórych pakietów wymogów formalnych. Fakt ten stanowi poważną barierę, zwłaszcza dla starszych i gorzej wykształconych właścicieli gospodarstw rolnych. Zasadne jest zatem ograniczenie wymienionych wyżej formalności lub wydatne zwiększenie pomocy ze strony odpowiednich instytucji, np. przez zwiększenie zatrudnienia doradców rolnośrodowiskowych. Spełnienie tych postulatów, pozwoli na znaczne zwiększenie liczby uczestników programu rolnośrodowiskowego, a w rezultacie na bardziej efektywną ochronę zagrożonych zasobów środowiska.

PIŚMIENNICTWO

- ANTOSZEK J. 2002. Koncepcja zrównoważonego rozwoju i szanse jej realizacji na obszarach wiejskich Lubelszczyzny (w świetle badań ankietowych). W: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin, Polonia, Vol. LVII, 11, Lublin.*
- BEDNARSKI L. 2000. Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku. Propozycja rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce w oparciu o analizę potrzeb potencjalnych odbiorców, Wyd. WODR, Moduszevice.
- BOŁTROMIUK A. 2001. Edukacja ekologiczna jako forma przeciwdziałania zagrożeniom środowiska przyrodniczego. W: *Kształtowanie Środowiska. Uwarunkowania przyrodnicze, techniczne i społeczno-ekonomiczne.* Wyd. UWM, Olsztyn.
- BRODZIŃSKI Z. 2008. Wdrażanie programu rolnośrodowiskowego w opiniach doradców. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*, t. 8(22).
- DWYER J., BALDOCK D., BEAILBY G., BENNETT H., LOWE P., WARD N. 2002. Comparative report; Europe's Rural Future. W: *The Nature of Rural Development II. Rural Development in Enlarging European Union*, Brussels.
- Ewaluacja ex post Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006.** 2009. IER PIB, IRWIR, IUN, Warszawa, Puławy.
- KŁODZIŃSKI M. 2001. Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich i rozwój przedsiębiorczości na obszarach chronionych. W: *Aktywność gospodarcza i inwestycje na terenach wiejskich z uwzględnieniem obszarów chronionych.* Wyd. Ekspert-SITR, Koszalin.

- KUCHARSKA A. 2005. Programy rolnośrodowiskowe z udziałem zwierząt trawożernych szansą na utrzymanie naturalnych i półnaturalnych łąk i pastwisk oraz ich bioróżnorodności. W: Chemia, dydaktyka, ekologia, metrologia. R. 10 (1–2), Wyd. SGWW, Warszawa.
- PIECHOWICZ B. 2006. Wykorzystanie środków Unii Europejskiej w sektorze rolno-żywnościowym. Roczniki Naukowe SERIA t. VIII, z. 4.
- PIJANOWSKI Z. 2006. Rozwój obszarów wiejskich w Polsce, a dyscyplina naukowa „kształtowanie środowiska”. Przegląd Naukowy „Inżynieria i Kształtowanie Środowiska”. Roczn. XV, nr 2(34).
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1782/2003 z 29 września 2003 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników (Dz.U. L 270 z 21.10.2003).**
- TEDERKO Z., TYBURSKI J., VEEN P., VAN DEN BIJTEL H., VERSCHUUR G. 2000. Programy rolno-środowiskowe w Europie środkowo-wschodniej na przykładzie Zielonych Płuc Polski w latach 1997–1999. Raport końcowy. NFOŚ. Fundacja IUCN Poland, Avalon Foundation, Veen Ecology, Warszawa.
- ZAWISZA S., KENTZER K. 2004. Działania ośrodków doradztwa rolniczego województwa kujawsko-pomorskiego na rzecz upowszechniania koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa. W: Zarządzanie zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich. Wyd. ATR, Bydgoszcz.